

Dyrelivet ved Mullerup for 9.500 år siden

Af Knud Rosenlund, Zoologisk Museum og
Lisbeth Pedersen, Kalundborg Museum

Et skelsættende fund

Året 1900 hører til et af de mere epokegørende i dansk arkæologi. Det år blev der gjort et skelsættende fund ved Mullerup i Vestsjælland. Det samme år udkom det monumentale værk "Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark", som gennemgår en lang række af Ertebøllekulturens køkkenmøddinger, først og fremmest selve *locus classicus*, Ertebølle-dyngen ved Limfjorden. Værket udmærker sig blandt andet ved en gennemført anvendelse af tværvideenskabelig forskning. Det vil i dette tilfælde sige, at ud over de arkæologer, som havde deltaget i udgravningerne, var en række naturvidenskabsmænd blevet inddraget. Inden for deres respektive fagområder bidrog de hver især med viden til en dybere forståelse og tolkning af det materiale og de iagttagelser, som var fremkommet ved udgravninger

Herluf Winge (1857-1923).

af køkkenmøddingerne. Værkets titelblad viser spændvidden af de involverede fagdiscipliner: Der optræder tre arkæologer, en botaniker, en geolog og to zoologer som forfattere.

Det opsigtsvækkende fund i Vestsjælland blev gjort den 31. maj, da den 12-årige Anna forærede sin arkæologinteressede lærer, M. J. Mathiassen i Mullerup, nogle benredskaber, som hendes far havde fundet ved tørvegravning i Maglemosen øst for Mullerup by. Lærer Mathiassen tog børnene med til fundstedet, og her fandt de talrige stykker flint, benspidser, forkullet træ og marvspaltede knogler.

Mathiassen forstod straks, at der var tale om noget særligt og underrettede Nationalmuseet samme dag. Her traf man hurtigt beslutning om at foretage en udgravning på stedet, og til at lede denne blev Georg F. L. Sarauw udpeget. At man traf et overordnet-

lig heldigt valg, viser sagens forløb tydeligt. Sarauw var ikke uddannet arkæolog, men havde studeret naturvidenskab med særlig hensyn til plantefysiologi, og var netop blevet tilknyttet Nationalmuseet for at kunne varetage det mere naturvidenskabelige aspekt ved arkæologiske udgravninger. Udgravningen kom til foregå i det meste af juni måned 1900, og allerede i november 1903 satte Sarauw sidste punktum i den 168 sider lange afhandling om fundet, som udkom i 1904¹.

Afhandlingen gjorde med ét menneskets historie mindst 2.500 år ældre end Ertebøllekulturen, som på det tidspunkt blev opfattet som de ældste stenalderlevn i Nordeuropa. Den nye epoke blev passende kaldt "Maglemosekulturen" efter fundstedet i Vestsjælland. Det nyopdagede fund var naturligvis uhyre interessant set fra en arkæologisk synsvinkel. Men netop ved at lade en naturvidenskabsmand foretage udgravningen, havde Nationalmuseet signaleret, at man forventede, at mosegeologiske, -botaniske og -zoologiske resultater ville være af stor betydning. Det kom også til at holde stik.

Ikke mindst det meget omfattende knoglemateriale, som fremkom ved udgravning af Mullerupbopladserne, har vist sig at være en udtømmelig kilde, hvorfra fortsat øses ny viden. Sædvanligvis findes der på og ved en boplads mange dyrekogler. De kan identificeres – hvis blot bevaringsforholdene for knogler er gode – og kan dermed fortælle om hvilke dyr, der er nedlagt og hjembragt for kødets, skindets og knoglernes skyld. Analyser af et sådant knoglemateriale tjener mindst to formål. Den viser arkæologerne, hvilke dyr datidens mennesker jagede, og zoologerne hvilke dyr, der levede i en bestemt del af landet på det pågældende tidspunkt.

BOPLADSER	KLIMA	KULTURHISTORISKE PERIODER		ÅR	
Ertebølle køkkenmødding	Subatlantikum	HIST. TID	Nyere tid	1.000 Efter Kr. 0 Før Kr.	
			Middelalder		
		JERN- ALDER	Vikingetid		
			Germansk jernalder		
			Romersk jernalder		
	Subboreal	BRONZE- ALDER	Yngre bronzealder	1.000	
			Ældre bronzealder		
		BONDE- STENALDER	Senneolitikum	2.000 3.000	
			Mellemneolitikum		
			Tidlig neolitikum		
Maglemoser bopladserne	Atlantikum	JÆGERSTENALDER	Ertebøllekultur	4.000 5.000	
			Kongemose kultur		
	Boreal		MESOLITIKUM	6.000 7.000	
			Maglemosekultur		
	Præ- boreal		PALÆOLITIKUM	Hamburg-Haveltekkultur Federmessekultur Brommekultur Ahrensburgkultur	8.000 9.000 10.000 11.000 12.000

Tidsskala, der viser Maglemosepladsernes
tidsmæssig placering i forhold til Ertebølle-
kulturens tid

Ganske som forhistorisk knoglemateriale bliver det i dag, blev dyrekoglerne fra de arkæologiske udgravninger ved Mullerup sendt til analyse på Zoologisk Museum i København. Her foretager medarbejdere ved "De Kvartærzoologiske samlinger" en artsbestemmelse af knoglerne, og udarbejder sædvanligvis en rapport om resultaterne. Omkring 1900 hed zoologen, som varetog dette arbejde, Herluf Winge. Hans viden og kunnen indenfor kvartærzoologien er næppe nogensinde overgået. Dertil kommer, at han var utrolig flittig og omhyggelig.

Knoglerne fra Maglemosen kunne næppe være kommet i bedre hænder, da Sarauw efter udgravningen sendte disse til Winge med ønske om at få foretaget artsbestemmelser. Det var ikke noget helt lille arbejde, Sarauw her bad om. Der var i alt udgravet 3667 knogler, eller rettere dele af knogler, for som vanligt, når der er tale om knogler fra en boplads, var der kun ganske få hele. Langt de fleste var brudt itu i forbindelse med marvslagning og redskabsfremstilling.

Dyrelivet ved Mullerup

Dyrelivet ved Mullerup, som det udfoldede sig for 9-10.000 år siden, og som knoglerne, efter at have vandret gennem Winges kyndige hænder, kunne fortælle det, viser stor mangfoldighed i artssammensætningen. Der er i alt påvist 30 forskellige dyrearter, som tidsmæssigt må tilhøre bopladsen. Her til kommer nogle få menneskekogler, og endelig to dyrearter (hare og tamokse),

som er fundet i overfladejorden. Ser man på de 30 sikre arter, fordeler de sig på én enkelt fiskeart (gedde), ét krybdyr (sumpskildpadde), 15 forskellige fugle og 13 pattedyr.

Fugle

Fuglene må være nedlagt dels på og ved vandet, dels i skoven. De vandtilknyttede fugle er typisk arter, som holder til i og ved søer og sumpe. Det drejer sig om sortstrubet lom, toppet lappedykker, skarv, hejre og rørdrum, knopsvane, gråand, spidsand, havlit, trane og hættemåge. Fuglene fra skoven er sortspætte og skovskade samt rovfugle som havørn og glente.

Det er ret karakteristisk, at de fleste nævnte fuglearter kun er repræsenteret ved en enkelt eller enkelte knogler. Kun fra svane, gråand og spidsand findes knogler i lidt større mængde. Det fornemmes, at fuglevildt kun har spillet en mindre rolle som føde.

Udgravning af Mullerupbopladsen 1900. Egnens beboere fik arbejde ved at udgrave det sensationelle fund i mosen. Arkæologerne sad på kanten og skrev iagttagelser. Bemærk tørvne i forgrunden. Museet modtog fotografiet i år 2000 fra lærer Mathiassens datter, Inger Wæver, som på det tidspunkt var 99 år gammel. Foto M.J. Mathiassen.

Sammenkomst på Maglemosebopladserne 31. maj 2000. De er i Det Kulturhistoriske Centralregister opført således: Sb. 23, Drøsselsbjerg sogn, Løve herred, (Holbæk Amt)/Vestsjællands amt for Sarauw's holm; sb. 15, Gierslev sogn, Løve herred, (Holbæk Amt)/ Vestsjællands amt for Neergaards holm.

Køddyr

Ser man på pattedyrene, tegner der sig et helt andet billede. Det er disse, der har leveret hovedmængden af den føde, man indtog på bopladsen. De pattedyr, hvis knogler er fundet i størst mængde, udgør de klassiske, tre arter "køddyr", som også kendes fra alle Ertebølle-tidens boplads: Vildsvin, rådyr og kronhjort. De er til stede på Maglemosebopladsen i betydeligt antal, men dertil kommer to "nye", dvs. arter der kun undtagelsesvist findes på Ertebølle-pladserne, fordi de var blevet sjældne på det tidspunkt. Det drejer sig om elsdyr og urokse. Disse to skovens kæmper, har virkelig betydet noget for Maglemose-folkene. Det ses klart af de store mængder knogler, der er til stede, både i affaldet fra bopladsen – altså måltidsresterne – men også blandt de mange benredskaber, der er fundet under udgravningen. Et meget stort antal af disse er fremstillet af knogler fra elsdyr og urokse. Af elsdyret findes tillige redskaber lavet af geviret.

Pelsdyr

En anden gruppe af pattedyr, der findes knogler af på bopladsen, kan passende kaldes "pelsdyr". Der er her tale om gnævere og rovdyr, som man vel ikke helt kan udelukke også har tjent som føde, men som først og fremmest må formodes nedlagt på grund af pelsen. Det drejer sig i dette tilfælde om arterne bæver, egern, ræv, skovmår, bjørn, grævling og vildkat. Det kan vel siges, at arter som bæver, bjørn og grævling i virkeligheden falder i begge kategorier "køddyr" og "pelsdyr", men det har naturligvis ikke gjort dem mindre interessante som jagtbytte.

Tamdyr

Tilbage på artslisten er så kun et enkelt dyr, hunden. Den er det eneste tamdyr på Maglemose-pladsen – ja, den er overhovedet det eneste tamdyr i hele jægerstenalderen. Hvilken eller hvilke funktioner hunden har haft på bopladsen, er naturligvis vanskeligt at sige, men i et jægersamfund vil en hund

nok altid blive trænet i at kunne deltage i jagten. Hvalpene har vel tjent som legekam-merater for børnene, og så har hundene naturligvis været de fødte "skraldemænd" på bopladsen. At de også ind imellem har måttet tjene som føde, og at pelsen har været værdsat, er der flere indicier på fra forskellige stenalderboplads i form af snitmærker på knoglerne. Her fra Maglemose-pladsen er der dog ikke påvist noget sådant.

Mennesker

Som tidligere nævnt er der også fundet menneskeknogler – tre i alt. To fra et voksent individ og en fra et barn. Hvad forklaringen på disses tilstedeværelse er, kan der kun gisnes om. Sarauw nævner, at menneskeknoglerne bærer flere snitmærker, og at knogleenderne er afbrudt, men som han skriver: "Heraf at drage slutninger om, at man skulle have skåret kødet af menneskebenene, måske endog for at spise det, ville dog være uberettiget. Dertil er beviset alt for svagt" ².

Flere udgravninger

Sarauws udgravning i 1900 blev ikke den eneste i Maglemosen. Allerede to år efter meddelte den utrættelige lærer Mathiassen Nationalmuseet, at han havde fundet en ny boplads ca. 100 meter nord for Sarauws udgravning. Denne nye plads blev udgravet i sommeren 1904 under ledelse af arkæologen C. Neergaard fra Nationalmuseet. Ved udgravningen på "Neergaards Holm" fremkom flintredskaber fra en lidt ældre fase af Maglemosekulturen, men faunamæssigt bragte denne udgravning ikke meget nyt. Det var de samme dyrearter, der fremkom i 1904 som i 1900, kunne Herluf Winge fortælle, da han fik knoglerne forelagt. Af nyt var kun én fugleart, vadefuglen rødben, og kun én pattedyrart, ilderen, som klart hører hjemme i kategorien "pelsdyr".

Herefter blev der først igen gravet i Maglemosen i 1915. Lederen af Kalundborg og Omegns Museum, kreds-læge J. S. Møller, havde planer om at udvide udstillingerne på museet og ønskede blandt andet at vise publikum et passende udvalg af redskaber og knogler fra det berømte sted. Han hyrede to unge universitetsstuderende, inden for henholdsvis arkæologi og geologi, som begge kom fra egnen. Valget af arkæologen faldt – helt naturligt – på lærer Mathiassens søn, Therkel Mathiassen, som meget passende var ved at uddanne sig til arkæolog, og som senere skulle blive en af de store forskere inden for såvel dansk som grønlandsk arkæologi.

Den anden studerende, geologen Lauge Koch, var søn af valgmenighedspræsten i Ubberup. Også Lauge Kochs navn skulle blive kendt i vide kredse, på grund af sit livslange arbejde på Grønland i forbindelse med den geologiske kortlægning. Et arbejde som både skaffede ham beundrere i ind- og udland, men også stærke fjender i kollegernes kreds – men det er en anden historie³.

De to studenter gravede flittigt i sommeren 1915. De afleverede både et omhyggeligt regnskab, uforbrugte midler, en detaljeret rapport og en nydelig samling oldsager til museet i Kalundborg. Knoglerne blev sendt til Zoologisk Museum, hvor Herluf Winge stadig var aktiv. Han kunne efter at have undersøgt knoglerne meddele Mathiassen og Koch, at igen repræsenterede hovedmængden af de sædvanlige "køddyr" - elsdyr og urokse, vildsvin, kronhjort og rådyr. Dertil kom pelsdyr som ræv, skovmår, ilder, grævling og vildkat.

Af arter, som ikke var fundet før, var en fugl, typisk for søer, som bopladserne havde

Udgravning af Mullerupbopladserne 1915. Det er formentlig Therkel Mathiassen, der fører tilsyn, iført blød hat og gummistøvler. Fra Inger Wævers billedsamling. Fotograf ubekendt.

ligget ved, nemlig blishønen, samt et nyt pattedyr, pindsvinet. Det sidste lyder måske lidt som et kuriosum, men det vides fra andre kulturer og lande, at pindsvin har været en skattet spise, så den skal formentlig sættes på maglemosefolkenes spiseseddel. Udgravningen blev blandt andet publiceret i et geologisk tidsskrift, hvor Lauge Koch fremlagde de mosegeologiske iagttagelser⁴. Materialet som Mathiassen og Koch udgravede vises stadig på museet i Kalundborg. Det står, som et museum i museet, sirligt sorteret ud i apotekeræsker og med udstillingstekster skrevet på bagsiden af sygejournaler, ganske som Møller arrangerede fundene i skabet i 1915.

Der har ikke siden været større, sammenhængende, arkæologiske udgravninger i Maglemosen, men det betyder ikke, at den er glemt. Materialet på såvel Nationalmuseet, Zoologisk Museum som på Kalundborg Museum bliver til stadighed benyttet til studiebrug, og resultaterne fra undersøgelser bliver ofte citeret i nationale og internationale publikationer.

For øjeblikket benytter en ung fransk forsker knoglerne i et større projekter, som skal give ny viden om stenalderjægerens sædvaner ved partering af dyrene og vil på den måde udbrede kendskabet til Maglemosen ved Mullerup uden for Danmarks grænser. Andre forskere undersøger knoglernes kemiske sammensætning for at få detailviden om stenaldermenneskets basiskost. De sidste ord om Mullerupfundenes fortræffeligheder er således langt fra skrevet, heller ikke i dette årsskrift.

Litteratur og noter:

¹ Sarauw, F.L.G. 1904: "En stenalderboplads i Maglemosen ved Mullerup sammenholdt med beslægtede fund". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1903, s. 148-315. København 1904.

² Sarauw 1904:198. Det er interessant, at Sarauw – som det ses af det citerede stykke – anvendte moderne retskrivning. Han brugte både å og skrev navneord med småt. Dette må have virket meget fremmedartet i 1904.

³ Ries, C. J. 2003: "Retten, magten og æren. Lauge Koch Sagen – en strid om Grønlands geologiske udforskning". Lindhardt og Ringhof.

⁴ Koch, L. 1916: *Medd. Fra Dansk Geologisk Forening* Bd. 5 nr. 6. 1916, s 1-14. Mathiassen, M.J. 1935: "Om Mullerup Mose og Mullerupkulturen". *Fra Holbæk Amt. Aarbøger for Historisk Samfund*. 1935, s. 94-135.